

Myśliński, Jerzy

Z papierów Tadeusza Romanowicza : rachunki redakcyjne "Słowa Polskiego" (1895-1896)

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 4/2, 161-170

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z PAPIERÓW TADEUSZA ROMANOWICZA RACHUNKI REDAKCYJNE „SŁOWA POLSKIEGO” (1895—1896)

Opracował Jerzy Myśliński

Autorzy traktujący o dziejach prasy polskiej marginesowo tylko zajmowali się analizą kosztów związanych z uruchomieniem i prowadzeniem wydawnictw prasowych. Materiałów na ten temat zachowało się niewiele. Zwykle lepiej znamy osoby lub instytucje finansujące prasę, nie wiemy jednak w wielu przypadkach, w jaki sposób wydatkowane były te fundusze, a zwłaszcza w jakich proporcjach kształtowały się wydatki na druk, papier, pensje dla zespołu redakcyjnego, honoraria autorskie za felietony i korespondencje, wydatki administracyjne. Na te pytania częściową odpowiedź przynoszą zachowane materiały redakcyjne „Słowa Polskiego” z lat 1895—1896.

Publikowane fragmenty notatek i rachunków redakcyjnych Tadeusza Romanowicza (1844—1904), galicyjskiego działacza politycznego, przywódcy demokratów, założyciela „Nowej Reformy” w Krakowie i „Słowa Polskiego” we Lwowie, pochodzą z jego korespondencji¹, zachowanej w dziale rękopisów Biblioteki Naukowej Ministerstwa Kultury URSSR we Lwowie. Zachowały się tam również inne materiały „Słowa Polskiego”, nie mające większego znaczenia dla dziejów dziennika. Materiały te zgrupowano w teczce zatytułowanej „Sprawy Spółki Wydawniczej i założenia »Słowa Polskiego«”. Są to przeważnie rękopisy Romanowicza oraz rachunki, w tym również „Księga rachunkowa administracji »Słowa Polskiego«”. Ostatnim z zachowanych papierów jest umowa o sprzedaży „Słowa Polskiego” Wacławowi Wolskiemu, Kazimierzowi Odrzywolskiemu i Stanisławowi Szczepańowskiemu, z dnia 31 marca 1897 r.²

Publikowane niżej materiały mają na celu przedstawienie proporcji wydatków przez właścicieli dziennika. Wstępny projekt budżetu oraz budżet na rok 1896 najwierniej oddają podział nakładów finansowych. Wyciąg z kosztorysu drukarni zapoznaje z kosztami druku, zaś wyciąg z księgi rachunkowej z 5 stycznia 1896 r. (pierwszy zapis w księdze) ilustruje podział funduszy na poszczególne cele w chwili zakładania pisma.

Warto zwrócić uwagę, że założenie „Słowa Polskiego” nastąpiło przed zniesieniem tzw. stempla dziennikarskiego w r. 1900, a projekty finansowe Romanowicza sięgające roku 1901 nie przewidywały tej dość poważnej ulgi dla wydawców.

„Słowo Polskie” zaczęło się ukazywać 24 grudnia 1895 r., kiedy to wydano numer

---

¹ Biblioteka Naukowa Ministerstwa Kultury URSSR we Lwowie (dawniej Biblioteka Akademii Nauk URSSR), „Korespondencja Tadeusza Romanowicza”, rkps Ossol., sygn. 6827/II, k. 293, 309—321, 345—347.

² Tamże, k. 389—392.

okazowy. Dziennik podpisywał Stanisław Rossowski. Przedsięwzięciu patronował Stanisław Szczepanowski, który przejął faktycznie pismo na własność w marcu 1897 r. za sumę 20 000 złr. z obowiązkiem pokrycia długów. Szczepanowski wprowadził dwa wydania dziennie i zakupił dla dziennika specjalną drukarnię z pierwszą w Galicji maszyną rotacyjną³.

To posunięcie umożliwiło drukowanie „Słowa” w nakładach nie spotykanych dotąd w Galicji. I tak w marcu 1896 r. dziennik drukowano w nakładzie ok. 600 egzemplarzy, z czego 446 wysyłano prenumeratorom, zaś około 150 rozdawano gratisowo. W czwartym kwartale 1897 r. osiągnięto już nakład 4640 egz., a w latach 1898—1899 — 10 000 egz. Rok 1900 przyniósł dalszy wzrost nakładu o 2000 egz.⁴

Tymczasem jednak w lutym 1899 r. na skutek krachu finansowego Szczepanowski wycofał się z wydawnictwa, które prowadziła nadal jego żona Helena i szwagier Wacław Wolski. W lutym 1902 r. „Słowo” kupiła Liga Narodowa i odtąd było ono głównym organem endecji we Lwowie aż do początku 1928 r. Dziennik przestał się ukazywać w lutym 1934 r.

*

Uważna analiza budżetu pisma w r. 1896 wykazuje, że w owym czasie dziennik mógł być samowystarczalny dopiero przy 4000 egz. nakładzie. Tymczasem żaden z dzienników galicyjskich z wyjątkiem „Kurierza Lwowskiego” (ok. 4400 egz. w r. 1896) nie osiągał takiego nakładu. Nakłady czołowych dzienników galicyjskich kształtowały się w granicach 2000 egz.

Stosunkowo małą sumę pochłaniał sam rozruch pisma. Wydatki „Słowa Polskiego” w pierwszym roku istnienia, przy nakładzie ok. 500 egz., zamykały się kwotą ok. 35 000 złr.; z tego przypadało na:

druk	— 13 500 złr.
papier	— 1 300 „
stempel	— 2 950 „
administrację i lokal	— 3 650 „
redakcję i honoraria	— 13 000 „

Dochody zaś kształtowały się w granicach 14 000 złr.; w tym:

z prenumeraty	— 6 000 złr.
z ogłoszeń	— 8 000 „

Sytuacja dziennika stawała się niewątpliwie korzystniejsza, z chwilą gdy zdobywał on popularność, a co za tym idzie, więcej stałych prenumeratorów, ogłoszeń itd. Dla porównania podam, że lwowski „Dziennik Polski”, finansowany w latach 1877—1878 przez ks. Adama Sapiechę, pod redakcją Liberata Zajączkowskiego pochłaniał rocznie⁵ na:

³ J. Zieliński, *Dó dziejów prasy galicyjskiej: lwowskie „Słowo Polskie” z 1909 r. (W świetle memoriału Wojciecha Dąbrowskiego)*, „Prasa Współczesna i Dawna”, 1959, nr 1—2, s. 179.

⁴ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw w m. Lwowi, f. 146, opis 7, jednostki archiwalne 4641, 4691; opis 8, jednostki archiwalne 89, 157.

⁵ Biblioteka Naukowa Ministerstwa Kultury URSR we Lwowie, archiwum Sapiehów, sygn. 754 IV c, k. 161—162, 204—211.

pensje redakcyjne i honoraria	—	14 760 zlr.
administrację	—	3 720 „
druk	—	14 300 „
papier	—	6 400 „
stempel	—	9 700 „
telegramy, telefony i inne	—	9 200 „
	razem	58 680 „

Dochody zaś były następujące:

prenumerata zamiejscowa	—	32 000 zlr.
„ miejscowa	—	8 000 „
drobna sprzedaż	—	2 000 „
inseraty	—	6 000 „
	razem	48 000 „

W r. 1878 „Dziennik Polski” dysponował ok. 2000 prenumeratorów.

Porównanie wydatków i dochodów „Słowa Polskiego” i „Dziennika Polskiego” nie może dać oczywiście prawidłowych wyników, gdyż różnica w czasie wydawania tych gazet była dość znaczna. Chodziło jedynie o pokazanie zależności pomiędzy ilością prenumeratorów, wysokością nakładu i wynikami finansowymi obydwu przedsięwzięć.

Dzieje „Słowa Polskiego” po 1893 r. wskazują, że nie tylko wprowadzanie ulepszeń technicznych odgrywało rolę w zwiększaniu nakładów i sprzedaży gazety. W grę wchodził jeszcze czynnik mniej uchwytny, mianowicie program polityczny pisma i jego atrakcyjność, zwłaszcza gdy mowa o „Słowie Polskim” po 1902 r., kiedy to demagogiczne hasła Ligi Narodowej trafiły do pewnych kręgów drobnomieszczańskich, ziemiańskich i do części inteligencji polskiej we wschodniej Galicji.

Ponieważ cała kalkulacja T. Romanowicza dokonana została w oparciu o walutę austriacką, istnieje potrzeba wyjaśnienia, że złoty reński (zlr.) — srebrna jednostka waluty austriackiej, będący w obiegu od 1 XI 1858 do 1899 r., miał za podstawę funt liczący 500 g srebra, z którego bito 45 reńskich. Dla orientacji warto podać za M. Górkiwiczem (*Ceny w Krakowie w latach 1796—1914*, Poznań 1950) przeciętne zarobki w Galicji w latach 1895—1898. Tak np. podmajstrzy murarski zarabiał dziennie ok. 3 zlr., zaś czeladnik murarski ok. 1.50 zlr. A oto przykładowo roczne zarobki pracowników miejskich (z dodatkami): sekretarz — ok. 1800 zlr., weterynarz — ok. 1000 zlr., inżynier drogowy — ok. 1800 zlr.

Z KORESPONDENCJI TADEUSZA ROMANOWICZA, SPRAWY SPÓŁKI WYDAWNICZEJ I ZAŁOŻENIA „SŁOWA POLSKIEGO” W LATACH 1895—1896

1. [Wstępna kalkulacja, koniec 1895 r.]

druk 300 [numerów]	po 44.85 =	14 455
dodatków półark[usowych]	52 po 21.42	
	okrągło	

11 000

papier po 6.10 — 300 numerów	= 1830	
52 dodatki po 3.05	= 158	
	<u>1988</u>	2 000
stempel 300 po 10		3 150
administracja i ekspedycja:		
administrator	125 mies.	
2 dziewczęta	24 „	
pomocnica w druk.	40 „	
?	25 „	
	<u>214</u>	= 2568
różne administracyjne		= 1432
		4 000
lokal z opałem		1 200
redakcja	rocznie	
Komorowski	1600	
Rostworowski	1500	
Laskownicki	1320	
Bernatowicz	600	
Nikorowicz	420	6 340
	<u> </u>	
od wiersza:		
100 wierszy po 2½ centa = 2.50 — rocznie 750		
100 w[ierszy] po 4 ct. = 4 zł — rocznie 1200		
	<u>1950</u>	2 000
korrespondenci:		
Wiedeń	50	
Kraków	30	
Warszawa	75	
Poznań	15	
różne	75	
	<u>245 zł — rocznie</u>	3 000
felieton po 10 zł		3 000
telegramy		3 000
pren. gazet, telefon, koszta podróży, nieprzewidziane		2 000
	razem	<u>44 350</u>

2. Budżet „Słowa Polskiego” [marzec 1896 r.]

A. Wydatki

I. Druk. Według umowy 42 zł za pierwsze 1000 egzemplarzy à 3 zł za każdą następną tysiącę. Cena pierwszego tysiąca liczy się także i przy niższym nakładzie. Zatem:	
numerów rocznie	300
52 dodatki ćwierćarkuszowe, czyli 13 całych numerów	13
razem numerów	313
po	42 zł
	<u>13 146 zł</u>

Z powodu koniecznych większych rozsyłek z końcem każdego kwartału wynagrodzenia za zamiechanie składki możliwych dodatków kwartalnych itp. dodają dla zaokrąglenia 354 zł razem

13 500

II. **Papier.** Po 6 zł 20 ct. za 1000 arkuszy. Obecny nakład jest 650 egzemplarzy, numerów jw. 313
razem 203 450 arkuszy
po 6.20 zł za 1000

1261 zł 39 ct. okrągiło

1 300

III. **Stempel** — 300 numerów po 6 zł 50 ct.

1 950

IV. Administracja i ekspedycja

administrator miesięcznie 125

ekspedytorka „ 25

pomocnica „ 12

woźny „ 20

różne wydatki (papier, wyd.

kanc., klej, lak, sznury etc.) „ 25

razem 217

rocznie 2 604

okrągiło 2 650

V. **Lokal** redakcji i administracji wraz z opałem

1 000

VI. Redakcja

1. Stały personel miesięcznie

pierwszy redaktor 125

drugi „ 110

1 współpracownik 60

2 współpracowników po 50 = 100

korektor 50

razem 445

rocznie 5 340

2. Korespondenci*

Koło Polskie 40 zł miesięcznie

przez 7 miesięcy 280 zł

Warszawa 30 zł miesięcznie 360 zł

Poznań 15 zł miesięcznie 180 zł

Odessa i różne inne 25 300 zł

1120 zł

1 120

4 000**

3. Telegramy okrągiło

4. Felieton (pierwszy i drugi)*** 220 wierszy w każdym numerze, z tego licząc ryczałto-

* Skreślony ołówkiem cały punkt 2 i zamiast tego wpisane ręką T. Romanowicza:

„2. Korespondent z Koła Polskiego 40 zł miesięcznie przez 7 miesięcy — 280 zł”.

** Skreślone.

*** Skreślone, na tym miejscu ołówkiem: „korespondencje — artykuły od wiersza i wszelkie inne wydatki red. ryczałt. 3500 zł rocznie”.

wo połowę za prace oryginalne — 110	
wierszy po 4 centy =	4 zł 40
połowę na tłumaczenia — 110	
wierszy po 2 ct. =	2 zł 20
	<hr/>
	razem 6 zł 60 ct.
w 300 numerach 1980 zł, okrągiło 2000; za	
redakcję felietonu 600 zł	2 600
5. Artykuły z zewnątrz, mały felieton, repor-	
terka <i>etc.</i> , przeciętnie 175 wierszy w nu-	
merze — po 2½ ct. od wiersza = 4 zł	
37½ ct. od numeru — za 300 rocznie nu-	
merów 1312 zł 50 ct. okrągiło	1 235
6. Prenumerata gazet, koszta podróży i inne	
nieprzewidziane	615
	<hr/>
redakcja	15 000
ogółem wydatki	35 400

B. Dochody

I. Prenumerata i sprzedaż. Obecnie (połowa mar-	
ca) rozchodzi się bez wliczenia gratisek, więc	
opłatnych 446 egzemplarzy — licząc więc na	
pewien wzrost, przyjmując na cały rok okrą-	
giło 500 płatnych. Ponieważ do wydatków nie	
zaliczyłem wydatków na pocztę, przeto w do-	
chodzie liczę tylko cenę miejscową, a zatem	
500 × 12 =	6 000
II. Inzeraty według zapewnienia administratora	
przynoszą 8000 zł, co nie jest nieprawdopo-	
dobne, skoro obecnie (połowa marca) jest za-	
mówionych za przeszło 2000 zł	8 000
	<hr/>
ogółem dochodów	14 000
niedobór	21 400
Do tego koszta założenia (2200 zł) i możliwe	
różnice między budżetem a wynikiem	3 600
	<hr/>
niedobór pierwszego roku	25 000

Kalkulacja

Koszt druku, papieru i stempla

1. Przy 500 prenumeratach jw.	16 750.—
czyli jeden numer kosztuje	33.50
płaci	12.—
strata na każdym	<hr/> 21.50
co przy 500 czyni stratę	10 750
do tego wydatki ogólne (rubr. III do VI)	18 650
razem	<hr/> 29 400

	od tego dochody jw.	8 000
	niedobór jw.	21 400
2. Przy 1000 prenume[ratorach].		
Druk jw. 13 500, do czego przybywa tylko za 150 egzemplarzy ponad prenumeratę, tj. $150 \times 300 = 45\,000$ arkuszy po 3 zł od każdej tysiączki =		135+ 13 535
Papier jw. 1300 zł, do tego po 500 arkuszy do każdego numeru $313 \times 500 = 156\,500$. 156 500 po 6.20 za tysiąc = $1023 + 1300 = 2323$. Stempel do wydatków jw. 1950, przybywa $300 \times 5 = 1500$ rocznie		3 450
1000 prenum. kosztuje,		19 405
czyli 1 kosztuje		19 zł 40 1/2 ct.
płaci		12 zł
strata,		7 zł 40 1/2 ct.
czyli na tysiącu		7 405
do tego wydatki ogólne		18 650
		<u>26 055</u>
do tego inseraty		8 000
niedobór		<u>18 055</u>
Przy każdej następnej 1/2 tysiączce wzrasta wydatek, jak następuje:		
druk	313×1.50	469.50
papier po 3.10 od 313 numerów		950.—
stempel 5 ct. od 300 numerów		1 500.—
		<u>2 919.50</u>
	okrągło	2 920
Zatem:		
przy 1500 wydatki jw.		19 405
do tego		2 919.50
	razem	<u>22 324.50</u>
czyli 1 prenumerator kosztuje		14.88 ct.
płaci		12.—
strata		2.88
czyli na 1500 prenumeratorów strata		4 320
do tego wydatki ogólne		18 650
	razem	<u>22 970</u>
z tego inseraty		8.000
niedobór		14 940
zatem 1 prenumerator kosztuje		12.62
płaci		12.—
strata		62 ct.
czyli na 2000		1 240 zł
do tego wydatki ogólne		18 650 „
		<u>19 890 „</u>

	od tego inseraty		8 000 „
	niedobór		11 890 „
Przy 2500:	wydatki jw.		25 244.50
	do tego		2 920.—
		razem	<u>28 164.50</u>
	czyli jeden prenumeratorski kosztuje:	11.20	
	płaci:	12.—	
	zysk	74 ct.	na jednym prenumeratorskim
	czyli na 2500		1 850 zł
	do tego inseraty		8 000 „
		razem	<u>9 850 „</u>
	wydatki ogólne		18 650 „
	niedobór		<u>8 800</u>
Przy 3000:	wydatki jw.		28 164.50
	do tego		2 920.—
			<u>31 084.50</u>
	jeden prenum. kosztuje	10,36	
	płaci	12.—	
	zysk	$1.64 \times 3000 =$	4 920
	inseraty		8 000
	dochód		<u>12 920</u>
	wydatki ogólne		18 650
	niedobór		<u>5 730</u>
Przy 3500:	wydatki jw.		31 084.50
			2 920.—
			<u>34 004.50</u>
	jeden kosztuje	9.72	
	zysk	12.—	
	płaci	$2.28 \times 3500 =$	7 890
	+ inseraty		8 000
			<u>15 980</u>
	wydatki ogólne		18 652
	niedobór		<u>2 670</u>
Przy 4000:	wydatki jw.		34 004.50
			+ 2 920.—
			<u>36 924.50</u>
	czyli 1 prenum. kosztuje	9.23	
	płaci	12.—	
	zysk	$2.77 \times 4000 =$	11 080
	inseraty		8 000
			<u>19 080</u>
	wydatki ogólne		18 650
	zysk		<u>430</u>

Brałem tu w rachubę inseraty zawsze w tej wysokości, jaką się na ten rok przewiduje, tj. 8 000 zł.

Rachunek fantazyjny, oparty na **przypuszczeniu**, że prenumerata wzrośnie co roku o 500 egzempl., a inseraty o 2000 zł.

1) Rok 1896	— niedobór razem z kosztami całości		25 000
2) „ 1897	— dochód: prenumeratorów 1000	= 12 000	
	insertery (+ 2000)	10 000	
		22 000	
	wydatek	19 405	
	ogólne	18 650	
	razem	38 055	
	niedobór		16 055
3) „ 1898	prenumeratorów 1500	= 18 000	
	insertery + 2000	= 12 000	
	razem	30 000	
	wydatek 22 325		
	+ 18 650		
		40 975	
	niedobór		10 975
4) „ 1899	prenumeratorów 2000	= 24 000	
	insertery + 2000	= 14 000	
		38 000	
	wydatek: 25 245		
	+ 18 650		
		43 895	
	niedobór		5 895
5) „ 1900	prenumeratorów 2500	= 30 000	
	insertery + 2000	= 16 000	
		46 000	
	wydatek 28 165		
	+ 18 650		
		46 000	
	niedobór		815
	suma niedoborów		58 740
6) „ 1901	prenumeratorów 3000	= 36 000	
	insertery + 2000	= 18 000	
		54 000	
	wydatek 31 085		
	+ 18 650		
		49 735	
		zysk	4 263

3. [Wyciąg z kosztów podanych redakcji „Słowa Polskiego” przez Drukarnię Ludową we Lwowie 22 I 1896 r.]

czyli 140 298 liter wynosi 42 złr. 85 c.

5 szp[alt] po 105 wierszy 159 lit[er] garm.

42 złr. 85 c.

3 szp. „ 178 „ 178 „ borgis

mutacja ranna 27 zł
 numer poświęteczny półarkuszowy 22 złr. 50
 numer wieczorny 42 złr. 85

4. [Wyciąg z księgi rachunkowej administracji „Słowa Polskiego” z 5 stycznia 1896 r.]

Przychód		Rozchód	
z Banku Zaliczkowego	2 000.—	prospekty, ogłoszenia, okazowe	
prenumerata	759.20	nr (eksp.)	120.06
udziały	458.—	podróże i rach. dyr.	286.95
różne	45.05	marki	155.29
niedobór	137.46	drzewo, węgiel	19.—
		pensje i służba	1 065.59
		urządzenie	418.10
		koncesja w biurze tel.	393.73
		telegramy (Wiedeń 50)	54.85
		r-ek kosztów załatw. (notar.)	91.95
		stempel	40.—
		drukarnia	400.—
		czynsz	200.—
		dzienniki (pren.)	92.39
		różne	61.80
	3 399.71		3 399.71